

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Мотуза Василя Михайловича
«Релігійно-просвітницька, наукова та адміністративна
діяльність київського протоієрея Петра Лебединцева
(1819 – 1896 рр.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.**

Кандидатська дисертація В.М. Мотуза є ґрунтовним дослідженням важливої і маловивченої проблеми вітчизняної історії. Актуальність теми наукової роботи не викликає сумнівів, оскільки в період незалежності України великого значення набуває духовна сфера суспільства, уособленням розвитку якої в різні періоди виступала церква. Вона є вагомим чинником впливу на самовизначення українців як окремої національної, культурної та політичної спільноти. Значною мірою саме завдяки церкві українське суспільство, незважаючи на тривалий ідеологічний тиск, змогло зберегти притаманну йому духовність і релігійність. Вивчення історії православної церкви неможливе без дослідження визначних церковних постатей. Одним з них був київський кафедральний протоієрей Петро Лебединцев. Він був не лише послідовним проповідником православної віри, відомим просвітником Київської єпархії, але й впливовим громадським і науковим діячем.

Відсутність у науковій літературі комплексного дослідження, у якому було б всебічно розглянуто релігійно-просвітницьку, адміністративну та наукову діяльність П.Г. Лебединцева зумовлює науковий, пізнавальний та практичний інтерес дисертаційної роботи В.М. Мотуза.

Структура дисертаційної роботи відповідає поставленій меті і сформульованим завданням. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та

літератури, додатків. Обрана структура роботи дозволила всебічно розкрити тему, дослідити історіографію та джерельну базу з проблеми, проаналізувати життєвий шлях і формування особистості П. Лебединцева, дослідити його педагогічну діяльність, адміністративну та просвітницьку роботу, а також з'ясувати науково-організаційну та дослідницьку діяльність протоієрея.

У вступі до роботи В.М. Мотузом чітко визначено актуальність теми, мету і завдання дисертації, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі роботи, методологічні засади і методи дослідження, переконливо сформульовано наукову новизну дисертації, її теоретичне та практичне значення.

Автор повною мірою використав наукові напрацювання попередніх дослідників теми, залучивши широкий спектр історичної, соціологічної, політологічної та мистецтвознавчої літератури. У першому розділі чітко визначено основні групи наукової літератури (с.13) з огляду на специфіку дореволюційної, радянської та сучасної української історичної думки. Значним позитивом для роботи стало залучення робіт науковців української та російської діаспори. Відзначимо залучення В.М. Мотузом проблемно-хронологічного підходу до аналізу літератури, що дозволило більш чітко розглянути наукову історичну спадщину.

Дисертанту вдалося систематизувати й узагальнити вже відомі в літературі факти й положення, які стосуються поставленої проблеми, а також доповнити її новими фактами й узагальненнями. Автор опрацював матеріали 4 архівосховищ України, понад 40 документів з яких було введено до наукового обігу вперше.

Окрім архівних джерел, у роботі використано широкий масив документів збірників, мемуарної літератури, матеріалів періодичної преси. З-поміж останньої проаналізовано як загальноімперські, так і регіональні періодичні видання. Значний інтерес становлять залучені автором історико-

статистичні джерела, які дозволили ґрунтовніше проаналізувати становище релігійно-просвітницької діяльності православної церкви в цілому і П. Лебединцева зокрема.

Позитивним у роботі є залучення та аналіз епістолярного спадку протоієрея (с. 42–44).

Дисертантом проаналізовано основні умови формування світоглядних і морально-етичних поглядів П. Лебединцева, особливу увагу загостривши на «феномені родини Лебединцевих» (с. 53–56) та впливі митрополита Євгенія (Болховітінова) і святителя Філарета (Амфітеатрова) (с.67–68).

У рецензованій роботі автор велику увагу приділяє освітній діяльності П. Лебединцева, зокрема відновленню діяльності та зростанню ролі церковнопарафіяльних шкіл (с. 74–80). В.М. Мотуз визначає особливості устрою шкіл (с. 80), аналізує концепцію «київського почину» П. Лебединцева (с.81–82). Належну увагу автор приділив участі Петра Лебединцева у розвитку жіночої освіти, зокрема у відкритті училища дівчат духовного відомства (с.88). Дослідивши вплив протоієрея на формування духовно-просвітницького життя, автор відзначає підтримку ним українського національного відродження (с.97). Велику увагу дисертант приділив спробі пошуків порозуміння П. Лебединцева із церковними громадами євангелістів і старообрядців (с.107-112). Внаслідок неупередженого вивчення реформування церковного судочинства В.М. Мотуз слушно доводить, що діяльність П. Лебединцева сприяла впровадженню шкільної та судової реформ і сприяла зміцненню управління в православній церкві (с.130).

Цікавий фактичний та аналітичний матеріал вміщено у четвертому розділі дисертації, у якому автор розглядає наукову діяльність протоієрея Петра Лебединцева. На широкій джерельній базі та історіографічному матеріалі визначено його внесок у розвиток історичного краєзнавства, насамперед у дослідження церковної історії та історії Київщини, участь

протоієрея в діяльності наукових товариств. В.М. Мотуз також приділяє увагу внеску П. Лебединцева в галузі шевченкознавства та участі протоієрея в процесі перепоховання митця (с.141□146). Велику увагу приділено недостатньо вивченій в історичній літературі науково-археологічній діяльності протоієрея (с.157□171).

Не викликають заперечень ґрунтовні та виважені висновки дослідження В.М. Мотуза (с.173□177), які повною мірою відображають результати дисертаційної роботи.

Цінним доповненням до теоретично-фактологічного матеріалу дисертації є додатки, які ілюструють основні віхи діяльності П. Лебединцева, а також вшанування його пам'яті.

Дисертантові вдалося виконати поставлену мету і завдання його науково-кваліфікаційної роботи, хоча вона, як і будь-яка інша праця такого рівня, не позбавлена недоліків та упущень. Серед них відзначимо такі.

1. Автор достатньо ґрунтовно аналізує наукові праці, присвячені історії православної церкви, її освітній діяльності, взаємодії з євангельськими та старообрядськими конфесіями, дослідження освітнього життя XIX ст. Натомість серед праць історіографії відсутні дослідження, які б висвітлювали життя і діяльність найвидатніших церковних ієрархів, з якими пов'язаний життєвий шлях П. Лебединцева.
2. Дисертант ґрунтовно висвітлив умови формування світогляду та морально-етичних поглядів П. Лебединцева, натомість недостатньо розкриті фактори формування його громадських поглядів.
3. Розкриваючи питання потреби відновлення церковнопарафіяльних шкіл, автор не пояснює суті освітньої реформи 1864 і стає незрозумілим, чому вона призвела до «деформації традиційних умов існування початкової освіти» (с.73).

4. У дисертації недостатньо висвітлено обставини призначення Петра Лебединцевим київським кафедральним протоієреєм. Автор лише констатує, що це відбулось 1868 р. Вважаємо, що варто було б навести більше фактів щодо цієї події, вказати, хто сприяв цьому призначенню і за якого митрополита відбулося.
5. Аналізуючи наукову діяльність протоієрея П. Лебединцева, дисертант тільки фрагментарно згадує про участь протоієрея в роботі наукових товариств і заснуванні часопису «Киевская старина». Вважаємо, що цим питанням можна було приділити більше уваги.
6. Розкриваючи питання науково-археологічної діяльності протоієрея Петра Лебединцева, автор приділяє значну увагу проведенню археологічних розкопок на території ряду церков, виявленню археологічних матеріалів. Разом з тим, у роботі не наведено фактів щодо сприяння реставраційних робіт, наприклад, фресок і мозаїк Софійського собору, які відбувались за життя П. Лебединцева.
7. На нашу думку, не всі додатки в дисертації мають достатнє інформаційне навантаження.

Втім, висловлені зауваження та побажання не мають принципового характеру та суттєво не впливають на наукову цінність роботи. Вони не знижують наукової цінності дослідження й у подальшому можуть бути усунені.

Дане дослідження є завершеною працею, яка вирішує у повному обсязі поставлену актуальну проблему. У ньому отримано нові обґрунтовані та достовірні результати, які є суттєвими для вивчення соціально-культурного життя українських земель XIX ст.

Дисертація має значну теоретичну та практичну цінність, оскільки фактичний матеріал і теоретичні висновки дослідження можуть бути використані при написанні загальних праць з історії України, української культури, релігієзнавства, підготовці спецкурсів для студентів історичних, соціологічних та богословських спеціальностей вищих навчальних закладів, складанні програм і методичних рекомендацій тощо.

Висновки та основні положення дисертації повною викладені в 6 наукових публікаціях, 5 з яких вміщені у фахових виданнях МОН України. Автореферат відображає структуру дисертаційної роботи В.М. Мотуза, достатньою мірою висвітлює зміст та основні положення роботи.

Вважаємо, що дисертація В.М. Мотуза «Релігійно-просвітницька, наукова та адміністративна діяльність київського протоієрея Петра Лебединцева (1819 – 1896 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, повністю відповідає вимогам ВАК України до кандидатських дисертацій, а її автор, Мотуз Василь Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 □ історія України.

Офіційний опонент
доктор історичних наук, доцент,
ректор Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Ю.О. Нікітін

Підпис <i>Ю.О. Нікітін</i>
_____ засвідчую.
Провідний спеціаліст комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
<i>Г.О. Селенко</i>